

OSMANLI DEVLETİNİN İLK ANONİM ŞİRKETLERİNDEN BİRİSİ OLARAK ŞİRKET-İ HAYRİYE ve 1888 (1303) -1890 (1305) DÖNEMİ MALİ TABLOLARININ ANALİZİ *

Cengiz Toraman ¹
Taha Taştan ²

ÖZ

Tanzimat'la birlikte ivme kazanan Batılılaşma hareketleri ile beraber Osmanlı ekonomik ve toplumsal yapısında meydana gelen gelişmelere paralel olarak ticari kurumların yapısında da değişimler meydana gelmiştir. Servet ve gelişimin göstergesi olan Anonim Şirketlerin (Şirket-i Hayriye gibi) kurulmasıyla ticari alanlarda farklı alternatifler ortaya çıkmıştır. Şirket-i Hayriye, Osmanlı döneminin ilk anonim şirketlerden birisi olması nedeniyle ticari hayatta önemli bir yere sahiptir. Şirket-i Hayriye, 19.Yüzyıl'da artan deniz ulaşımı talebini, geleneksel ulaşım aracı olan kayıkların karşılayamaması sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı; Şirket-i Hayriye'nin 1888(1303)-1890(1305) dönemine ait finansal tablolarını finansal analiz tekniklerini kullanarak analiz etmek ve yorumlamaktır. Çalışmada, Osmanlı Devleti'nin ilk anonim şirket örneklerinden biri olan Şirket-i Hayriye'nin muhasebe raporları incelenerek şirketin muhasebe yapısı hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şirket-i Hayriye, Anonim Şirket, Tanzimat Dönemi.

Jel Kodu: M40, M41

* Bu çalışma 14-16 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleşen 2. Uluslararası Muhasebe ve Finans Tarihi Kongresinde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

¹ Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF, cengiz.toraman@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8601-5542

² Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi SBMYO, t.tastan@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1801-0568

Atıf (Citation): Toraman, C. & Taştan, T. (2021). Osmanlı Devletinin İlk Anonim Şirketlerinden Birisi Olarak Şirket-i Hayriye ve 1888 (1303) -1890 (1305) Dönemi Mali Tablolarının Analizi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(2021 Özel Sayı), 45-64.

ŞİRKET-İ HAYRİYE AS ONE OF THE FIRST CORPORATE PRACTISES IN THE OTTOMAN STATE AND ANALYSIS OF ITS FINANCIAL STATEMENTS FOR THE PERIOD 1888(1303)-1890(1305)

ABSTRACT

Acceleration of westernization by incidence of Tanzimat and the impact on changing economic and social dynamics of Ottoman correspondingly has led up the transformation of trade associations. Establishment of Companies Limited by Share (as Sirketi Hayriye) which are regarded as measures of wealth and progress has provided alternative options for trade areas. Sirketi Hayriye has an important place for business life as it has been one of the first corporate practices of Ottoman Period. The Company was established as a result of increasing demand for sea transportation in 19th century because the boats as traditional vehicles could not meet the demand.

The main purpose of this study is to analyse and evaluate the financial statements of Sirket-i Hayriye for the period of 1888 (1303) -1890 (1305) by utilizing financial analysis technics. In this study, the accounting records of Sirketi Hayriye were studied and information about its accounting structure has been presented.

Keywords: Sirketi Hayriye, Corporation, Tanzimat Period.

JEL Codes: M40, M41

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan ilk anonim şirketlerden biri olan Şirket-i Hayriye, Batılılaşma ile ortaya çıkan sosyal ve ekonomik gelişmelerde önemli bir faktör olarak rol almıştır. Batı temelli ekonomik kurumsallaşmasının önemli örneklerinden biri olarak, takip eden dönemdeki şirketleşme faaliyetlerine öncülük etmesi açısından da önemlidir. 1851’de kurulan Şirket-i Hayriye, ilk şehir içi toplu taşıma işletmesi olarak yaklaşık yüz yıl boyunca Boğaziçi’nde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Şirket-i Hayriye’nin kuruluş amacı, Batı’da büyük servet birikimlerinin ve ekonomik hayatın gelişimini sağlayan anonim şirketlerin bir örneği olarak açıklanmıştır (Şensoy, 2018:239-265). Şirket-i Hayriye’nin, bir diğer amacı ise boğazdaki seferlerin ve vapur sayılarının artırılması ile birlikte yaz dönemi boyunca boğaza taşınma mecburiyetini ortadan kaldırmak ve boğaz çevresindeki تنها yerlerin imara açılmasını sağlamaktır (Daloğlu, 2007).

Şirket-i Hayriye’nin yönetim ve işleyişine ilişkin kurallar 1872’de çıkarılan tüzüklerle düzenlenmiştir. Çıkarılan bu tüzüklerde şirketin işleyiş şekli, şirket organlarının oluşturulması, organların görev ve yetkileri ile müdürün görevlerine ait hususlar detaylı şekilde açıklanmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu’nda batılılaşma hareketleriyle beraber ortaya çıkan mali ve sosyal temelli değişimler ve şirketleşme süreci ele alınmıştır. Osmanlı’da şirketleşmenin en önemli örneklerinde biri olan Şirket-i Hayriye’nin 1888,1889 ve 1890 dönemlerine ait mali tabloları, satışların kârlılığını gösteren oranlar esas alınarak söz konusu dönemlere ilişkin şirketin kârlılık analizleri yapılmıştır. Ayrıca, söz konusu dönemlere ilişkin

karşılaştırmalı analiz yapılmak suretiyle yıllar itibariyle şirketin gelir-gider kalemlerinde ve kârlılığında ortaya çıkan değişimler değerlendirilmiştir.

2. BATILILAŞMA VE OSMANLI'DA SANAYİLEŞME HAREKETİ

18.yüzyıl'ın ikinci yarısında buhar gücü ile çalışan makinelerin bulunması ve bu buluşların sanayide kullanılması ile üretim alanında ortaya çıkan değişimle beraber Avrupa'da meydana gelen sermaye birikimi Sanayi Devrimi'ni ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devrimi, ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış ve sonraki süreçte Batı Avrupa, Kuzey Amerika gibi dünyanın birçok bölgesini etkilemiştir.

Sanayi Devrimi ile beraber gelişen ülkeler, üretmiş oldukları mallarını satabilmek, yeni ham madde kaynakları elde etmek amacıyla farklı pazar alanlarına yönelmeye başladılar. Yabancıların ülke içindeki faaliyetlerini sınırlayan durumların, İngilizlerle 1838 de imzalanan Balta Limanı ticaret antlaşmasıyla ortadan kalkması Avrupa mallarının yerli pazara girmesine zemin hazırladı (İnalçık, Seyitdanlıoğlu, 2020).

1838 de İngilizlerle imzalanan ve sonraki dönemlerde de diğer Avrupa ülkeleriyle aynı şartlar kabul edilerek imzalanan ticaret antlaşmaları hükümlerine göre, Osmanlı Devleti ithalattan %5 ve ihracattan ise %12 oranında gümrük vergisi alacaktı. Serbest ticaret koşulları altında alına bu kararlar Osmanlı'nın ekonomik koşullarına aykırı olması nedeni ile sonraki dönemlerde bu antlaşma koşulları Osmanlı Devleti lehine değiştirilmiştir. Bu teşebbüs yerli sanayinin yabancı sanayi ile rekabet etmesi açısından devletçe alınmış ilk tedbirdir (Önsoy, 1984).

Klasik dönem Osmanlı sanayisi, küçük el zanaatları usulüne dayalıydı. Genel olarak iş hayatını düzenleyen kurallar loncalar tarafından belirlenirdi ve bu asırlar boyunca böyle devam etti. Dolayısıyla Osmanlı'da sanayi henüz gelişme aşamasına geçmişken özellikle Avrupa'da sanayi gelişimini nerede ise tamamlamış birçok ekonomi söz konusuydu (Eldem, 1994).

Batılı anlamda Osmanlı sanayileşmesi Tanzimat ile beraber gelişme göstermiş ve bu gelişme devlet teşebbüsleri ve özel teşebbüsler olmak üzere iki şekilde kendisini göstermiştir. Bu dönemde ivme kazanan sanayileşmenin birinci boyutunu oluşturan devlet teşebbüsleri, büyük oranda sermaye gerektiren kuruluşlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı sanayileşmesinin ikinci boyutunu oluşturan özel kuruluşlar ise daha lokal düzeyde ve küçük sermayeli işletmeler şeklinde faaliyet göstermişlerdir (Şener, 2007).

Osmanlı'da küçük el sanatlarına dayalı küçük ölçekli günlük geçimlik sanayiden büyük ölçekli ve fabrikasyona dayalı seri üretim sanayisine geçiş 19.Yüzyıl gerçekleşmiştir. Tanzimat döneminde ise bu faaliyetleri daha belirgin bir biçimde görüyoruz. Bu dönemde devlet adamlarının ekonominin ve sanayileşmenin ne kadar önemli olduğunun farkına varması ekonomik anlamda önemli adımlar atmalarına olanak sağlamıştır.

1840-1860 yılları arasında ticari ve ekonomik hayatta özel sektör düşüncesinin gelişmemiş olması ve özel girişimcilerin olmaması sanayi faaliyetlerinin devlet marifetiyle yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde ekonominin devlet eli ile yürütülmesi politikası, bilinçli bir politika değil koşulların dayattığı zorunlu bir politikadır. 1960 'tan sonra eğitim için Avrupa'ya gönderilen ve dönen aydınların ekonomik olaylar üzerine farklı düşünceler ortaya

koymaları ve yeni çözüm önerileri getirmeleri ekonomi politikalarının seyrini değiştirmiş ve bu tartışmalar sonucunda özel teşebbüs yolu ile sanayileşme faaliyetlerinin yürütülmesinin önu açılmış oldu (Seyitdanlıoğlu, 2009).

3. OSMANLI DÖNEMİNDE TİCARİ İŞLETMELERİN KURULMASI VE ŞİRKETLEŞME SÜRECİ

Osmanlı ekonomisinde işletmelerin kurulması ve şirketleşme faaliyetlerinin başlaması Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraya dayanmaktadır. Osmanlı yöneticileri, Sanayi Devrimi ile beraber hızlı bir ekonomik büyüme sürecine giren Batılı Ülkeleri'nin küçük ölçekli esnaf faaliyetlerine dayanan üretim tarzı ile gerisinde kalınacağını, dolayısıyla bu şekilde daha büyük oranda üretimin gerçekleştirilemeyeceğini düşünerek farkı çareler aramaya başlamışlardır. Bu çerçevede hukuki ve mali birçok düzenlemeye gidilmiştir. Özellikle hukuk ve mali alanda meydana gelen gelişmelerle birlikte Kanunname-i Ticaret'in yayımlanması, yeni işletmelerin kurulmasına ivme kazandırmıştır.

Ticaretin geliştirilmesi çerçevesinde Umur-u Nafi-a Meclisi kurulmuş, Karma Ticaret Mahkemeleri faaliyete geçmiş ve Kanunname-i Ticaret çıkarılmıştır. Bu dönemde sanayi ve ticaret alanında meydana gelen büyük gelişmeler, küçük sermayelerin bir araya getirilerek büyük ve daha kazançlı işletmelerin (Anonim Şirketler) kurulmasına zemin hazırlamıştır (Köse, 2012).

Osmanlı döneminde sanayileşme süreci şirketlerin kurulmasıyla, özellikle de büyük sermayeli Anonim Şirketlerin kurulmasıyla beklenenin üstünde ticaret ve sanayi alanında gelişmeler meydana gelmiştir. Tünel, köprü, demir yolu, kanal ve benzeri alt yapı çalışmalarının geliştirilmesi ve yürütülmesinde söz konusu anonim şirketlerin büyük payı olmuştur.

Ticaret Bakanlığı'nın, Ticari Mahkemelerin kurulması ve ticaret kanununun çıkarılmasıyla beraber farklı iş kollarında faaliyetlerde bulunan yerli ve yabancı birçok şirket kurulmuştur. Bu dönemde yerli halkın büyük sermaye gerektiren şirketler kurabilecek sermaye ve tecrübe birikimi olmadığı için kurulan şirketlerin çok az bir kısmı Türkler tarafından kontrol edilirken geriye kalan büyük bir kısmı yabancılar tarafından kontrol ediliyordu. Batılılarla yapılan antlaşmalar neticesinde Osmanlı şirketleri üzerinde Batı sermayesinin yoğunluğu artmıştır (Kazgan, 1999).

Osmanlı ekonomisinde şirketleşmeyi önemli olduğuna dair yapılan bütün mülahalalara rağmen şirketleşme alanında yapılan çalışmaların başarılı sonuçlar verdiği söylenemez. Osmanlı'da şirketleşmesinin başarısız olmasının birçok nedeni vardır ve en önemlileri ise şunlardır (Koraltürk, 2007).

- II. Abdülhamit Dönemi'ndeki yönetim anlayışı.
- II.Meşrutiyet'in ilanını izleyen dönemde meydana gelen grevler ve işçi eylemlerinin yarattığı korku ortamı.
- Bürokrasinin hantal çalışması ve yasal düzenlemelerin yetersizliği.
- Ticaret eğitiminin yeterli olmaması.

Osmanlı Devleti'nde, şirketleşme sürecinin ilk dönemlerinde şirketleşmeye karşı duyulan büyük bir kuşku ve kararsızlık çok açık olarak görülmektedir. Bunun en açık göstergesi, Osmanlı Devleti'nin ilk anonim şirketi olarak kabul edilen Şirket-i Hayriye'nin kuruluşu esnasında şirket hisselerinin alıcı bulmakta zorlanması ve dönemin sadrazamı olan Mustafa Reşit Paşa'nın nüfuzunu kullanarak hisselerin devlet ileri gelenleri, banker, sarraf ve tüccarlar tarafından satın alınmasının sağlanmasıdır (Koraltürk, 2007).

Osmanlı Klasik Dönemde, geleneksel sanayi ve ticaretin temelini oluşturan küçük esnaf ve sanatkarların çalışma standart ve prensiplerini belirleyen ahilik ve lonca teşkilatları Tanzimat'la beraber fonksiyonlarını yitirince, esnaf ve sanatkarlık faaliyetlerinin tekrar fonksiyonel hale getirilmesi için 1863 yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu kuruluyor. Bu komisyonun temel amacı gittikçe küçülen sanayi dallarını şirketler haline getirmek ve tekrardan işlevselliğini artırmak olmuştur. Ancak söz konusu komisyon işlevsiz kalınca belli bir dönem sonra yetkileri Belediye ve Şurayı Devlet Nafia Dairesi'ne devredilerek kapatılmıştır. Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun görevi, kısmi de olsa belli bir rekabet gücü potansiyeline sahip, geleneksel olarak faaliyet gösteren küçük esnaf faaliyetlerini bir araya getirerek daha büyük ölçekli esnaf şirketlerinin kurulması olmuştur. Böylece küçük sermayelerin bir araya getirilmesiyle maliyet avantajları sağlanarak, büyük sermayeli Batılı şirketlerle rekabet etme kabiliyeti elde edilmiştir (Kazgan, 1999 akt. Erdem, 2016). Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun görevi kapsamında aşağıdaki şirketler kurulmuştur (Önsoy, 1984).

Tablo 1: Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun Görevi Kapsamında Kurulan Şirketler

ŞİRKET ADI	KURULUŞ TARİHİ
Şimkeşhane ve Klabdancı Şirketi	2 Ramazan 1283 (1866)
Saraçlar Şirketi	22 Sefer 1284 (1868)
Kumaşçılar Şirketi	16 Zilkade 1284 (1868)
Dökmeciler Şirketi	21 Zilhicce 1284 (1868)
Demirciler Şirketi	6 Muharrem 1285 (1869)
Tabakçılar Şirketi	21 Şevval 1287 (1870)
Dabbağcı Şirketi	28 Muharrem 1290 (1873)

1849'dan II. Meşrutiyet'e (1908) kadar uzun bir zaman diliminde Osmanlı Devleti'nde sadece 86 adet anonim şirket kurulmuş iken, 1908-1918 dönemi gibi kısa bir sürede ise toplamda 236 şirket kurulmuştur. Meşrutiyet'ten sonraki 5 yılda ise toplamda 113 adet anonim şirket faaliyete geçmiştir. Liberal dönem olarak nitelendirilen Meşrutiyet'in bu 5 yıllık döneminde kurulan anonim şirketlerin çoğu yabancı sermaye ağırlıklıdır. Milli İktisat anlayışının egemen olduğu 1914-1918 yıllarında ise faaliyete başlayan anonim şirketlerin çoğu Müslüman Osmanlı vatandaşları tarafından gerçekleştirilmiştir (Toprak, 2019).

4. ŞİRKET-İ HAYRİYE'NİN KURULMASI VE FAALİYETLERİ

Osmanlı ticari hayatında önemli bir yeri olan Şirket-i Hayriye, 1851'de kurulmuş ve ilk şehir içi toplu taşıma işletmesi hüviyetine sahiptir. Şirket-i Hayriye, 19.Yüzyıl'da büyük oranda artan deniz ulaşımı talebini, geleneksel ulaşım aracı olan kayıkların oluşan talebi karşılayamaması sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu talebi, kayıklara göre daha güvenli, daha konforlu ve daha hızlı olan vapurlarla karşılamak daha makul bir yoldu.

Şirket-i Hayriye, Tanzimat'la beraber hız kazanan Batı tipi işletme anlayışının bir sonucu olarak üretim olgusunun yeniden şekillenmesi bağlamında önemli bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şirket-i Hayriye'nin, daha önce sayılan amaçlarının yanında bir diğer amacı ise boğazdaki seferlerin ve vapur sayılarının artırılması ile birlikte yaz dönemi boyunca boğaza taşınma mecburiyetini ortadan kaldırmak ve boğaz çevresindeki tenha yerlerin imara açılmasını sağlamaktır (Daloğlu, 2007).

Şirket-i Hayriye'nin sermayesi, tanesi 3.000 kuruştan 2.000 eşit hisseye ayrılarak 6.000.000 kuruş olarak belirlenmiştir. Şirketi-i Hayriye'nin hisselerinin büyük çoğunluğu Sadrazam Mustafa Reşit Paşa gibi devlet adamları, bankerler ve tüccarlar tarafından satın alınmıştır (Koraltürk, 2007).

Şirket-i Hayriye'nin kuruluşu esnasında şirketin genel kurulu ve yönetim kurulu henüz oluşturulmadığından şirket yönetimi, şirketin ortaklarından oluşan bir komisyon tarafından atanacak bir müdür tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır (Koraltürk, 2007).

Şirket-i Hayriye'nin yönetim ve işleyişine ilişkin kurallar tüzüklerle düzenlenmiş ve ilk tüzük 1872'de çıkarılmıştır. Çıkarılan bu tüzükte şirket organlarının oluşturulması, organların görevleri ve müdürün görevlerine ait hususlar detaylı şekilde açıklanmıştır (Daloğlu, 2007).

2 Ağustos 1903'te Şirket-i Hayriye'nin tüzüğünde yapılan değişikliği ile şu esaslar belirlenmiştir (Yılmaz, 2011).

- *Hisse senetleri nama yazılı ve Osmanlı vatandaşlarına özgüdür.*
- *Şirket gerek doğrudan ve gerek tahvil çıkartılması suretiyle sermayesinin yarısını geçmemek üzere borçlanabilir. Ancak borçlanma sözleşmesi, hissedarların 3/2 sini temsil eden genel kurul oy çokluğu ile karar alınmasını gerektirir.*
- *Hangi sebeple olursa olsun, yabancı bir ülkenin vatandaşlığına geçen hissedarlar veya miras yolu ile hisse senedine sahip olan yabancılar üç ay içinde hisselerini Osmanlı vatandaşlarına satmaya mecburdurlar. Bu müddet geçtikten sonra, piyasa fiyatı üzerinden hisselerin bedeli şirketçe karşılanarak hisse sahiplerinin isimleri Ortaklar Pay Defteri'nden silinir.*
- *Bazı istisnalar hariç şirketin bütün memur ve çalışanlarının Osmanlı vatandaşı olması gerekir.*

3.1. Şirket-i Hayriye'nin Organları

Şirket organları genel kurul ve müdürler heyeti olarak iki başlıkta incelenmiştir.

3.1.1. Genel Kurul

Genel kurul ile ilgili olarak;

- Genel kurul her yıl haziran ayı içinde merkezde toplanır. Yönetim kurulu gerekli gördüğünde veya 4.000 hisseye sahip hissedarlar tarafından teklif edildiği takdirde kurul olağan üstü olarak toplantıya davet edilir.
- Yönetim kurulu, bir başkan ve altı üyeden oluşur. Başkanın 200 ve üyelerin de her birisinin 100 hisse senedi sahibi olması gerekir.
- Yönetim kurulu başkanı dört üyeler ise iki yıl süre ile seçilirler. Yönetim kurulunda bir başkan üç veya dört üye bulunursa oy birliği ile karar alınabilir.
- Yönetim kurulu, şirketin işlemlerinin görülmesinde ve mal varlığının tasarrufunda şirketin genel vekilidir.

3.1.2. Müdürler Heyeti

Müdürler heyeti ile ilgili bilgiler;

- İdari işlemler müdürler heyeti tarafından yapılır.
- Müdürler heyeti dışarıdan veya yönetim kurulunca atanan veya tayin edilen bir genel müdür ve iki müdürden oluşur.
- Müdürlerden biri sadece şirket işlemlerinden diğeri levazım, satın alma, ambar ve tamirat işlerinden sorumludur.
- Müdürler heyeti oy birliği ile karar alır. Görüş ayrılığının olması durumunda yönetim kurulu devreye girer.

5. ŞİRKET-İ HAYRİYENİN MUHASEBE YAPISI

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketinin hız kazandığı Tanzimat Dönemi'ne kadar muhasebe alanında yöntem olarak Merdiven Kayıt Yöntemi uygulanmıştır. Özel teşebbüsü geliştirme girişimleri kapsamında 1978 yılında Heyet-i Teftişîye ve İstanbul Ticaret Odası kurulurken aynı zamanda Çift Yanlı Kayıt Sistemi'ne geçiş yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren uygulanan Çift Yanlı Kayıt Sistemi, çağdaş muhasebe sisteminin oluşmasına büyük katkı sunmuştur.

Şirket-i Hayriye'nin 1867 dönemine ait bilançosunda yer alan bilgilere göre, "Tetkik Komisyonu" adı ile bir heyet oluşturuluyor. Komisyonun hazırladığı rapora göre bu tarihten itibaren muhasebe kayıtlarının yıldan yıla kontrol edilmesi ve her yılın bilançosunun düzenlenmesi kararı alınmıştır. Rapordan da anlaşılacağı üzere, Şirketi Hayriye'nin bilançolarının yıldan yıla düzenli olarak düzenlenmediği, hesapların yeterli ve düzenli bir biçimde kontrol edilip denetlenmediği, tutulan muhasebe defterlerinin karmaşık bir halde

olduğu görülmektedir. Ayrıca suiistimallerin olduğu ve şirket kasasının açıklar verdiği görülmektedir (Tutel, 2008).

1866'da Şirket-i Hayriye'nin İdare Meclisi Reisliği'ne Hüseyin Hakkı Efendi'nin getirilmesi ile şirketin muhasebe sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Hüseyin Hakkı Efendi, mali kontrolün sağlanması ve suiistimallerin engellenmesi için ilk olarak muhasebe kayıtlarını gözden geçirmiş ve "Çift Yanlı Kayıt Sistemi" uygulamasını getirmiştir (Tutel, 2008).

Şirketin düzenlenen raporları, işletmenin yıllar içinde gösterdiği gelişmelere bağlı olarak şekilsel açıdan farklılıklar göstermiştir. Şirketin faaliyetlerinin gelişmesi, bu gelişmelere bağlı olarak daha fazla bilgiye olan ihtiyacın artmasıyla beraber finansal tablolarda da paralel bir değişim olduğu görülmektedir. Örneğin 1855-1856 dönemine ilişkin olarak hazırlanan ilk rapor sonraki yıllarda düzenlenen raporlara göre çok daha sadedir. 1857-1858 yıllarında düzenlenen raporlar gelir ve giderleri daha detaylı bir şekilde göstermektedir ancak buna rağmen şirketin bilanço kalemlerini gösteren bir tablo düzenlenmemiştir. İlk olarak 1882'de düzenlenen raporda şirketin varlık ve borçlarının gösterildiği görülmektedir (Daloğlu, 2007).

1908'de "*Şirket-i Hayriye İdaresinde Görevli Memur ve Hizmetlilerin Görevleri ile İlgili Kararname*" çıkarılarak muhasebe bürosunun görevlerinin bazıları şu şekilde belirlenmiştir (Daloğlu, 2007).

- *Muhasebeci ve emrinde bulunan memurları şirketin gelir ve giderlerine ait yevmiye defteri, defter-i kebir ve diğer defterler son derece temiz tutulacak, işlemler günü gününe yazılacak ve defterlerde kesinlikle silinti ve kazıntı olmayacak*
- *Muhasebeci şirketin gelir ve giderlerini gösteren bir istatistik çizelgesi tutmak zorundadır. Her ay sonunda aylık bilanço ve yıl sonunda yıllık bilanço düzenlemek muhasebecinin görevidir.*
- *Muhasebeci vezne işlerini gelirlerin vezne tarafından alım ve sarfını her zaman inceleyecek ve izleyecektir. Müsaade dışı vezneden yapılacak ödemelerden müdür, muhasebeci ve veznedar birlikte sorumludur.*
- *Muhasebeci tutulacak kasa, yevmiye defterinin bir nüshası veznedarın yanında bulunacak ve günlük gelir ve masraflar veznedar tarafından bu defterlere kaydedilecek. Her akşam muhasebe tarafından tutulan kasa ve yevmiye defterleri ile karşılaştırılarak müdür, veznedar ve muhasebeci tarafından imzalanacaktır.*
- *Vezneye yatırılan paraların eksilmesinden veya kaybolmasından veznedar sorumludur.*

Yukarıdaki maddeler incelendiğinde genel olarak işletme varlıklarının korunmasına dönük tedbirlerin alındığı görülmektedir. Aynı zanda şirketin iç kontrol sisteminin güçlendirilmesine dönük faaliyetlerde de bulunulduğu görülür.

6. ŞİRKET-İ HAYRİYE’NİN FİNANSAL TABLOLARININ ANALİZİ

Şirket-i Hayriye’nin 1303 – 1305 (H) yıllarındaki gelir ve masrafları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Şirket-i Hayriye’nin Yılları İtibariyle Gider ve Gelirleri (Kuruş)

	Rumi	1303	1304	1305
	Miladi	1888	1889	1890
MASRAFLAR	Kömür	2.242.881	2.149.525	2.601.327
	Umum mâhiyât	3.466.909	3.362.814	3.357.205
	Vapurlar levazımatı	328.402	300.340	352.275
	İskeleler Tamirâtı	82.475	83.976	98.758
	Masarıfat-ı Kırtasiye	176.094	158.536	166.502
	Rüsûmat	51.800	49.600	47.600
	Emlak Vergisi	16.286	17.355	19.792
	Deavi Masrafı	40.220	42.255	44.188
	İcraat-ı Medfua	105.500	96.916	91.150
	Müteferrika masarîfı	251.033	223.664	197.827
	Fevkalâde masarîf	10.000	-	-
	Köprü İskele Tamiriyesi	-	-	20.000
	Aidat	82.050	77.550	84.900
	Komiserlik Aidatı	-	-	24.000
	Vapurlar tamirâtı	1.859.873	1.869.452	1.022.464
	Akçe zararı	559.624	538.067	469.226
	Tenakus Hesabı	796.500	796.500	799.897
	Şigorta Hesabı	10.000	10.000	200.000
	Mükerrer Fâiz	1.000.000	1.000.000	1.000.000
TOPLAM MASRAF		11.079.647	10.776.550	10.597.111
Bilet Hâsılâtı		11.434.907	11.106.501	11.004.514
Vapur İcârâtı		70.772	74.972	63.928
Perakende Hâsılât		75.896	85.402	85.335
Tazminat		3.778	3.848	5.090
İcârât-ı Me’huze		30.073	26.900	47.855
Kahve Ocakları		96.090	120.000	120.000
İkrâzâtan Alınan Fâiz		39.433	160.183	201.548
Enkâz Bahâsı		-	-	48.440
TOPLAM HASILAT		11.750.950	11.577.809	11.576.712
KÂR ZARAR HESABI	Sırf hasılat üzerine %5 hesabıyla şehremanetine ait olan	33.565	40.063	48.980
	Dahili nizamnamenin ilk sekizinci maddesi mucebince ihtiyat akçesi			55.837
	Dahili nizamnamenin ilk sekizinci maddesi mucebince emvâl-i gayr-ı menkulenin tedennî-i kıymet karşılığı			55.837
	Şartnamenin dördüncü maddesi mucibince muhtaç-ı iane ve kazazede müstahdemin akçesi			25.000
	HASILAT-I SAFİYE BAKİYESİ (NET KÂR)		637.738	761.196
HASILAT-I SAFİYE (DÖNEM KÂRI)		671.303	801.259	979.601

Kaynak: Pınar Daloğlu, *Şirket-i Hayriye Finansal Raporlaması*, İstanbul Arel Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s.128.

Şirket giderlerine baktığımızda, toplam giderlerin %20'sinin vapurların yakıtı olan kömür, yaklaşık %30'unun umum mahiyat (genel gider), yaklaşık olarak %17'sinin ise vapurların tamirâtı ile ilgili olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bu üç gider kalemi toplam giderlerin üçte ikisini oluşturmaktadır. Ayrıca toplam giderlerin yaklaşık %10'u civarında olan “mükerrer faiz” kaleminden de borçlanarak alınan vapurlar olduğunu anlıyoruz ki dönemin kısıtlı imkânları nedeniyle böyle bir yönteme başvurulmuş. İncelememize konu üç yılda bu giderlerin toplam giderler içerisindeki yüzdesel dağılımında pek değişiklik olmamıştır. Sadece vapur tamirâtı giderinde 1890 yılında yaklaşık %45 civarında bir azalma olmuştur. Şirket gelirlerinin ise tamamına yakını (yaklaşık %97'si) bilet hasılatından oluşmaktadır. Şirketin kâr zarar hesaplarına baktığımızda ise Şirket-i Hayriye'nin esas alınan yıllar itibariyle, yani 1888-1889-1890 yılları arasında özellikle gelirlerinde önemli bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Şirketin ele aldığımız dönemlerden önceki dönemlerini incelediğimizde de hasılatta pek bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Ancak, maliyetlere baktığımızda bazı dönemlerde az da olsa değişmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişmeleri incelediğimizde daha çok “Müteferrika masrafları” olarak tanımlanan ufak tefek maliyetlerdeki değişmelerden kaynaklandığını ifade edebiliriz.

Çalışmamıza konu olan 1888-1890 döneminde şirket hasılatının sürekli olarak aynı kalmasında şirketin taşıma filosunda (vapurlarında) bir artışın olmamasının etkisi önemlidir.

6.1. Şirket-i Hayriye'nin Satışların Kârlılığı Analizi

Şirketin karlılık oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Şirket-i Hayriye'nin Satış Kârlılığı Tablosu

Satışların Kârlılığını Gösteren Oranlar		1888	1889	1890
Satışların Kârlılığı oranı (Net Kâr Marjı)	Net Kâr/Net Satışlar X 100	%5,5	%6,5	%6,8
Faaliyet Kâr Marjı	Faaliyet Kârı / Net Satışlar X 100	%14	%15,5	%17
Dönem Kâr Marjı	Dönem Kârı / Net Satışlar X 100	%5,7	%7	%8,4

Şirketin yıllara göre net kâr marjı %5,5, %6,5 ve %6,8 oranlarında gerçekleşmiştir. Yani şirket net satışlarının 1888'de %5,5, 1889'da %6,5 ve 1890'da ise %6,8 oranında dönem net karı elde etmiştir.

Her ne kadar elde ettiğimiz oranları karşılaştırabileceğimiz ve/veya referans oran olarak kullanabileceğimiz değerlerimiz mevcut olmasa da faaliyetlerinin sonucunu gösteren bir oran olarak “Satışların Kârlılığı Oranı”nın genellikle yüksek çıkması beklenen bir durumdur. Ortakların satış karlılığı yüksek olan işletmeleri tercih ettiği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu yıllarda (1888-1890) işletmenin net karlılık oranının şirket ortaklarının beklentilerini karşılayacak derecede yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca net karlılığın sürekli olarak bir artış trendi göstermesi işletmenin normal koşullarda gelecekte daha fazla kar elde edeceği beklentisini arttırır.

Genel olarak işletmelerin net karlılığı hakkında kesin bir sonuca varabilmek için işletmenin faaliyette bulunduğu sektörün koşullarına bakmak gerekir. Ancak Şirket-i Hayriye'nin faaliyette bulunduğu dönemde şirketin karlılığını etkileyecek ve karlılıkta göz

önünde bulundurulacak bir sektör ve sektör değerleri olmadığından şirketin net karlılığını ortaya çıkan veriler üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Şirket-i Hayriye'nin söz konusu dönemlere ilişkin faaliyet kâr marjları yıllara göre %14, %15,5 ve %17 olarak gerçekleşmiştir. Yani net satışların %14, %15,5 ve %17 oranlarında faaliyet kârı elde edilmiştir. Bu oranlar bir işletme için kendi koşulları içerisinde yüksek olarak değerlendirilebilir.

İşletmenin faaliyet kâr marjının yüksek olması faaliyet giderlerinin düşüklüğünü gösterir. Şirket-i Hayriye'de, Faaliyet Kâr Marjının Net Kâr Marjına göre çok yüksek çıkmasının nedeni şirketin mükerrer olarak ödemiş olduğu faizlerin miktarının çok yüksek olmasıdır. Ödenen faiz miktarının çok yüksek olması işletmenin net kârını düşürmüştür.

Şirket-i Hayriye'nin söz konusu dönemlere ilişkin dönem kâr marjları ise yıllara göre %5,7, %7 ve %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Burada işletmenin dönem kâr marjlarının net kâr marjlarına yakın olduğunu da görebiliyoruz. Bunun nedeni (muhasabe kayıtlarına göre) o dönemde dönem kârı üzerinden şehremanetine (belediye) ödenen %5 oranındaki vergi dışında herhangi bir ilave kesintinin olmamasıdır.

1890 yılında Dönem Kâr Marjı ile Net Kâr Marjı arasındaki farkın 1888ve 1889 yıllarına oranla daha fazla olduğu görülür. Bu farkın temel nedeni ise Dahili Nizamname (İç tüzük)'ye göre yapılan bazı kesintilerin Safi Kârdan düşürülmesidir.

6.2. Şirket-i Hayriye'nin finansal Tablolarının Eğilim Yüzdeleri (Trend) Analizi

Şirket-i Hayriye'nin 1888-1890 yılları itibariyle göstermiş olduğu gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Gelen olarak işletme giderlerine bakıldığında belli bazı kalemler dışında baz alınan yıla göre çok fazla bir değişimin olduğu söylenemez. Özellikle kömür maliyetlerinde, emlak vergisinde, dâva maliyetlerinde ve sigorta maliyetlerinde gözle görülür bir artış söz konusu iken müteferrika (çeşitli giderler) ve vapur tamirat maliyetlerinde de ciddi azalışlar meydana gelmiştir.

1881-1890 yılları arasında şirketin vapur filosuna birçok vapurun eklenmesiyle filodaki araçların yenilenmiş olması nedeniyle tamirat giderlerinin azalmış olduğunu söyleyebiliriz. Filodaki vapur sayısının artması kömür giderlerini arttırırken aynı zamanda sigorta giderlerinin artmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sigorta giderlerinin baz yıla göre %2000 artış göstermesi sadece vapur sayısının artışıyla izah edilemez.

İşletmenin gelir kalemleri incelendiğinde gelirlerin %97,3'ünün bilet hasılatlarından elde edildiğini görüyoruz. Bilet hasılatı dışındaki gelirler toplan gelirlerin küçük bir kısmını (%2,7) oluşturmaktadır. Yıllar bazında incelendiğinde bilet hasılatlarında %3 ve %4'lük bir azalmanın olduğu görülse de bu önemli bir değer ifade etmemektedir.

Trend analizi açısından gelirleri incelediğimizde, bilet hasılatı ve vapur icârâtı dışındaki bütün kalemlerde yıllar itibariyle büyük oranda artış olmuştur. Şirket bilet hasılatının yanında diğer kalemlerden de gelir elde etmeyi başarabilmiş ve sürekli olarak bu gelirlerde bir artış trendi meydana gelmiştir. İkrâzâtan Alınan (Borç verilen paralar üzerinden alınan) Fâizlerden elde edilen gelirlerin çok yüksek oranda artış trendi gösterdiği görülmektedir. Bu durum şirketin ihtiyaç fazlası fonlarını âtil bırakmayıp gelire dönüştürdüğünü göstermektedir. Dönem

itibariyle işletmenin temel amacı maksimum kâr elde etmektir. İşletmenin net karı ilk yıl %19, ikinci yıl ise baz yıla göre %24 artış göstermiştir. Bu durum işletme açısından iyi değerlendirilse de günün koşullarını göz önünde bulundurmamak gerekir.

Tablo 4: Şirket-i Hayriye'nin Yılları İtibariyle Gelir ve Giderleri

		Kuruş Cinsinden			Trend Değişimi		
	Rumi	1303	1304	1305	1303	1304	1305
	Miladi	1888	1889	1890	1888	1889	1890
MASRAFLAR	Kömür	2.242.881	2.149.525	2.601.327	100	96	116
	Umum mâhiyât	3.466.909	3.362.814	3.357.205	100	97	99
	Vapurlar levazımatı	328.402	300.340	352.275	100	91	107
	İskeleler Tamirâtı	82.475	83.976	98.758	100	102	120
	Masarıfat-ı Kırtasiye	176.094	158.536	166.502	100	90	95
	Rüsûmat	51.800	49.600	47.600	100	96	92
	Emlak Vergisi	16.286	17.355	19.792	100	107	122
	Deavi Masrafı	40.220	42.255	44.188	100	105	110
	İcraat-ı Medfua	105.500	96.916	91.150	100	92	86
	Müteferrika masarîfı	251.033	223.664	197.827	100	89	79
	Fevkalâde masarîf	10.000	-	-	100	-	-
	Köprü İskele Tamiriyesi	-	-	20.000		-	-
	Aidat	82.050	77.550	84.900	100	95	103
	Komiserlik Aidatı	-	-	24.000	100	-	-
	Vapurlar tamirâtı	1.859.873	1.869.452	1.022.464	100	101	55
	Akçe zararı	559.624	538.067	469.226	100	96	88
	Tenakus Hesabı	796.500	796.500	799.897	100	100	101
	Sigorta Hesabı	10.000	10.000	200.000	100	100	2000
	Mükerrer Fâiz	1.000.000	1.000.000	1.000.000	100	100	100
	TOPLAM MASRAF		11.079.647	10.776.550	10.597.111	100	97
Bilet Hâsılâtı		11.434.907	11.106.501	11.004.514	100	97	96
Vapur İcârâtı		70.772	74.972	63.928	100	106	90
Perakende Hâsılât		75.896	85.402	85.335	100	113	112
Tazminat		3.778	3.848	5.090	100	102	135
İcârât-ı Me'huze		30.073	26.900	47.855	100	89	159
Kahve Ocakları		96.090	120.000	120.000	100	125	125
İkrâzâtan Alınan Fâiz		39.433	160.183	201.548	100	406	511
Enkâz Bahâsı		-	-	48.440	-	-	-
TOPLAM HASILAT		11.750.950	11.577.809	11.576.712	100	99	99
KÂR ZARAR HESABI	Sırf hasılat üzerine %5 hesabıyla şehremanetine ait olan	33.565	40.063	48.980	100	119	146
	Dahili nizamnamenin ilk sekizinci maddesi mucebince ihtiyat akçesi			55.837		-	-
	Dahili nizamnamenin ilk sekizinci maddesi mucebince emvâl-i gayr-ı menkulenin tedennî-i kıymet karşılığı			55.837		-	-
	Şartnamenin dördüncü maddesi mucibince muhtaç-ı iane ve kazazede müstahdemin akçesi			25.000		-	-
	HASILAT-I SAFİYE BAKİYESİ (NET KÂR)	637.738	761.196	793.946	100	119	124
HASILAT-I SAFİYE (KÂR ZARAR HESABI TOPLAMI)		671.303	801.259	979.601	100	119	146

Kaynak: Pınar Daloğlu, Şirket-i Hayriye Finansal Raporlaması, İstanbul Arel Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s.128-138.

7. SONUÇ

Şirket-i Hayriye, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma ile başlayan hukuki, ticari ve mali reformların bir sonucu olarak kurulan ilk anonim şirketlerden biridir. Osmanlı ticari kurumlaşmasının önde gelen bir şirketi olarak sosyal refahın artırılmasında, sermaye birikiminin ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Anonim şirket olarak sonraki dönemlerde kurulan şirketlere örneklik teşkil etmesi anlamında da önemli bir yere sahiptir. Şirket-i Hayriye, Tanzimat'la başlayan yeni dönem işletme anlayışının bir sonucu olarak üretim kavramının yeniden şekillenmesinde de öncü bir kuruluş olarak yerini almıştır.

Şirket-i Hayriye, Boğaziçi'nde artan yolcu talebinin karşılanması, daha güvenli ve konforlu bir yolculuğun yapılması amacı ile kurulmuştur. Şirket-i Hayriye'nin kurulduğu dönemde Boğaziçi yolcu taşımacılığı güvenli ve konforlu olmayan küçük kayıklarla sağlanıyordu. Bu kayıklar hem taşıma kapasitesi anlamında hem de güvenlik anlamında ihtiyaçlara cevap verecek durumda değillerdi. Bu durum şirket-i Hayriye'nin kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Şirket-i Hayriye, sadece ilk anonim şirketlerden biri olarak değil, birçok alanda işletmecilik anlayışına yenilikler getirmiştir. Özellikle hukuk ve muhasebe alanındaki uygulamaları önemlidir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemine kadar muhasebe uygulamalarında yöntem olarak Merdiven Kayıt Yöntemi kullanılmıştır. Tanzimat'la beraber Batılılaşmanın da etkisiyle birçok hukuki ve mali düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden birisi Çift Yanlı Kayıt Yöntemidir. Kuruluşundan belirli bir döneme kadar Şirket-i Hayriye'nin gelir ve giderleri Merdiven Kayıt Yöntemine göre kaydedilmiştir. 1867'den sonra Şirket-i Hayriye'nin muhasebesinde Çift Yanlı Kayıt Yöntemi uygulamasına geçilmiştir (Şensoy, 2018).

Gelirinin tamamına yakını bilet hasılatı olan şirketin, giderlerinde, doğal olarak, kömürün payı önemlidir. Vapurların tamiratının giderden aldıkları pay da anlaşılabilir de toplam giderin %30'unu umum mahiyât giderinin oluşturması dikkat çekici ve bir o kadar da can sıkıcıdır.

Şirketin düzenlenen raporları, işletmenin yıllar içinde gösterdiği gelişmelere bağlı olarak şekilsel açıdan farklılıklar göstermiştir. Şirketin faaliyetlerinin gelişmesi, bu gelişmelere bağlı olarak daha fazla bilgiye olan ihtiyacın artmasıyla beraber finansal tablolarda da paralel bir değişim olduğu görülmüştür. Özellikle işletmenin Çift Yanlı Kayıt Yöntemini kullanmaya başlamasıyla beraber düzenlenen mali raporlardaki gelir- gider kalemlerinin daha ayrıntılı gösterildiği ve günümüz raporlama sistemine daha uygun rapor düzenlendiği gözlenmiştir. Şirket-i Hayriye'nin düzenlemiş olduğu finansal raporlar her ne kadar tam anlamı ile günümüz muhasebe analizlerine olanak vermese de özellikle kârlılık analizleri, dikey analiz ve trend analizleri gibi analizlerin yapılmasına olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

- Daloğlu, P. (2021). *Şirket-i Hayriye Finansal Raporlaması*, İstanbul Arel Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Erdem, E. (2016). "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikaların Dinamikleri ve Zaafiyetleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (48), 17-44.
- İnalçık, H. & Seyitdanlıoğlu, M. (2020). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Koraltürk, M. (2007). *Şirket-i Hayriye (1851-1945)*, Acar Matbaacılık: İstanbul.
- Köse, M. (2012). "Tarihi Süreçte Şirketler ve Fonksiyonları", *AKEV Akademi Dergisi*, 16(50), 277.
- Önsoy, R. (1984). "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 5-12.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2009). "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (46), 53-69.
- Şener, S. (2007). "Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi*, 9 (3), 59.
- Şensoy, F., (2018). "Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 239-280.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Tutel, E. (2008). *Şirket-i Hayriye*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Yılmaz, C. (2011). *Osmanlı Anonim Şirketleri*, Scala Yayıncılık: İstanbul.

EKLER**EK-1:** 1888 Yılına Ait Şirket-İ Hayriye'nin Gelir Tablosu

تخصیصه نك شمس سارونك و سارونك

واردات

	ما ستم خود		ما ستم خود	
برای دیرك حاصله	بیستم حاصله	۷.۷۷۲	۵۰	۱۱۶۶۹۰۲
بیستم خارجہ و ایرار حاصله	و ایرار اجرائی	۷۰۸۹۶	۱۸	۲۷
بیستم حاصله	برکت حاصله	۲۷۷۸	۷۰	۱۸
و ایرار و بیستم حاصله	تخصیصه	۲۰.۷۲		
و ایرار و بیستم حاصله	اجرائی آخره	۹۶.۹۰		
و ایرار و بیستم حاصله	قیمه اجرائی	۲۹۶۴۲		
و ایرار و بیستم حاصله	فائده			۲۱۶.۴۲
و ایرار و بیستم حاصله				۱۸
و ایرار و بیستم حاصله				۵۶
و ایرار و بیستم حاصله				۱۱۷۰.۹۰

۱۱۷۰.۹۰ ۵۶

EK-2: 1888 Yılına Ait Şirket-İ Hayriye'nin Gider Tablosu

۲

صافیات

واقعتنك جنس و مقدار مخصوصه خلاصه در

تفصیل	مبلغ	کسر	مبلغ	کسر	مبلغ	کسر
وامبر اولیٰ فی ایشقده احدیٰ فقط مکرر بکلیه نقد و بیعوت	۲۴۹۲۸۸۱	۴۰				
مطوره و تحویله صافیات	۲۶۶۶۹۰۹	۵۰				
کمره و عمارت و غیره لوله و زنجیر و شمشیر و تخته و لوازم	۴۲۸۹۰۲	۵۸				
بکلیه قطره لوله کوه خریداری	۸۲۹۷۵	۵۸۴				
تاریخ و زمان خرید و عمارت و قطره کوه و سایر و غیره حساب	۱۷۶۰۹۹	۲۵				
سایر نوبه و غیره	۵۱۸۰۰					
املاک و زمین	۱۶۲۷۶	۲۵				
بعضی دیگر از زمین و غیره	۹۰۲۲۰					
ایجاد و غیره	۱۰۵۵۰۰					
تقدیمات	۲۵۱۰۲۹	۹				
فوق العاده و غیره	۱۰۰۰۰					
عوارض	۸۲۰۵۰		۶۸۰۲۶۹۲	۵۰۴		
وامبر اولیٰ و غیره			۱۸۰۹۸۷۳	۲۷۲		
ایچیز خریداری			۵۵۶۶۲۹	۵۵۳		
			۹۲۷۴۹۱۰	۹۹		
سپرده حساب	۱۰۰۰۰۰					
سپرده	۷۹۶۵۰۰					
مقرر قلم	۱۰۰۰۰۰۰		۱۸۹۶۵۰۰			
			۱۱۱۶۹۶۰	۹۹		
کارهای جاری	۲۹۰۶۵	۵۰				
	۵۵۲۲۹۹	۶۲	۵۸۱۲۱۰	۱۲		
			۱۱۷۵۰۹۵۰	۵۶		

EK-3: 1889 Yılına Ait Şirket-İ Hayriye'nin Gelir Tablosu

داردات

تکلیف غیر بینه شخصس داردات و صادرات

موصوفت	مبلغ	مبلغ	مبلغ	مبلغ
پلوتجا صادرات	۰۰۰۰۰		۱۱۱.۶۵۰.۱	۲۲۲
پلوتجا صادرات	۷۹۹۴۴	۵۰		
پلوتجا صادرات	۸۵۹۰۲	۹۲		
پلوتجا صادرات	۴۸۶۸	۲۷		
پلوتجا صادرات	۴۶۹۰۰	۵۰		
پلوتجا صادرات	۱۴۰۰۰۰			
پلوتجا صادرات	۱۶.۱۸۶	۱۸		
تکلیف غیر بینه شخصس داردات و صادرات			۵۷۱۲.۷	۶۶۶
تکلیف غیر بینه شخصس داردات و صادرات			۱۱۵۷۷۸.۹	۵۱۱

مبلغ ۵۱۸.۶۸
مبلغ ۲۵۷.۸۸۵
مبلغ ۱۹۶.۲

مبلغ ۱۶.۱۸۶

EK-5: 1890 Yılına Ait Şirket-İ Hayriye'nin Gelir Tablosu

۶

شخصیه ناه شیخ واروات و مصارفات

واروات

بیلر ویراکه حاصلات	بولیت حاصلات			۱۱۰۰۶۵۱۶	۸۷
دیوه ناچنه و بیلر حاصلات	واپر اچا راق	۶۴۹۶۸	۵۰		
سکه قشقه حاصلات	براکنه حاصلات	۸۵۴۲۵	۹۱		
واپرله و قشقرده خا نظیر	نصوات	۵۰۹۰	۶۱		
بیلر ایلرکده انا و اچا راق	اچا راق مأخره	۶۷۸۵۵			
واپرله و اچا راق بیلرکده اچا راق	قوه اچا راق	۱۲۰۰۰۰			
اقرضا نه انا و قاصه	قاصه	۲۰۱۵۶۸	۱۴		
اقرضا نه انا و قاصه	انصاف	۶۸۶۶	۶۷	۵۷۶۱۹۸	۰۶
				۱۱۵۷۶۳۱۲	۹۰

EK-6: 1890 Yılına Ait Şirket-İ Hayriye'nin Gider Tablosu

۲

واقفینک جنس و مقدارینک مبداء خلاصه در

صافیات

توضیح	کد	مقدار	نوع	مقدار	نوع
واپس کرده دلا و بطلان و ...	۲۱۱۶۶	۱۴	۲۶.۱۹۲۷	۹.	
مصرف و تقسیمه ما صیاف			۲۹۵۷۴۰.۵		
گند در ما صیاف و ...			۹۵۴۴۷۵	۶۱	
کدام بری نقطه ...			۹۸۷۵۸	۶۳	
تا بطلان و ...			۱۶۶۵.۴	۲۷	
شماره و ...			۴۲۶.۰		
ماصکه و ...			۱۹۷۹۴	۵۰	
بهره و ...			۴۹۱۸۸		
از راه ...			۹۱۱۵.۰		
شماره و ...			۱۹۷۸۴۷	۴۹	
شماره و ...			۰.۰۰۰.۰		
از راه ...			۸۹۹.۰۰		
قرص و ...			۴۹.۰۰۰		
واپس کرده و ...					۷۱.۰۵۴۶
بهره و ...					۱.۰۴۴۶۶
بهره و ...					۹۶۹۴۴۷
بهره و ...					۸۵۹۷۴۱۸
بهره و ...					۱۹۹۹۸۹۷
بهره و ...					۱.۰۵۹۷۱۱۵
بهره و ...					۲۸۹۸.۰
بهره و ...					۵۵۸۹۷
بهره و ...					۵۵۸۹۷
بهره و ...					۴۵.۰۰۰
بهره و ...					۷۹۹۹۹۹
					۹۷۹۵۹۷
					۱۱۵۷۶۷۱۴